

PRÁVO PRO EKONOMY

Karel Schelle
a kolektiv

2. upravené vydání

KEY Publishing s.r.o.
Ostrava

2011

© Jana Dostálová, Jaromír Harvánek, Irena Píchová, Jaroslav Padrnos,
Karel Schelle, Karel Schelle jr., Ilona Schelleová, Andrea Schelleová,
Jaromír Tauchen 2011

ISBN 978-80-7418-115-3

Obsah

1 Základní pojmy teorie práva	5
<i>(JUDr. Jana Dostálová; JUDr. Jaromír Harvánek, CSc.)</i>	
2 Ústavní právo	59
<i>(JUDr. et Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.)</i>	
3 Organizace veřejné správy	75
<i>(JUDr. Andrea Schelleová, LL.M.)</i>	
4 Organizace soudnictví, státního zastupitelství a právní služby	92
<i>(JUDr. Ilona Schelleová, Dr.)</i>	
5 Občanské právo	105
<i>(doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.; JUDr. Karel Schelle jr.)</i>	
6 Obchodní právo	165
<i>(JUDr. et PhDr. Jaroslav Padrnos, CSc.)</i>	
7 Pracovní právo	231
<i>(JUDr. Irena Píchová, Dr.)</i>	

Základní pojmy teorie práva

I.1 Vymezení pojmu a funkce práva

I.1.1 Co je právo?

Odpověď na otázku co „*co je nebo co právo není*“, dosud vzbuzuje diskuse a rozpaky. „Jen málo otázek, které se týkají lidské společnosti, bylo kládeno s takovou naléhavostí a bylo zodpovídáno tolika učenici a tolika způsoby, jako otázka – co je to právo“ (*H. L. Hart, The Concept of Law*) je symbolickým vyjádřením k této problematice.

Na takto položenou otázku dosud nebyla nalezena definice, která by byla všeobecně přijata. Je to způsobené řadou okolností. Pojem práva je především nejednoznačný a pokusy o jeho postižení jsou potom vedeny tak, že jde o snahu vymezit některé z jeho charakteristických vlastností. Tak se právo charakterizuje jako měřítko chování, právo jako systém, právo jako výkon státní moci, imperativ, právo jako hodnota apod.

Nejednoznačnost plyne i z mnohovýznamovosti tohoto pojmu, kdy běžně nebývá odlišováno mj. právo a nárok.

Proto se můžeme setkat s objektivní a subjektivní právem, psaným a nepsaným, vnitrostátním a mezinárodním, kogentním a dispozitivním, striktním a pružným, veřejným, soukromým a evropským, hmotným a procesním, pozitivním a přirozeným, kontinentálně-evropským, anglo-americkým, islámským, tradičním a náboženským, nebo právem autonomním a heteronomním.

Je třeba vzít v úvahu pestrou varietu – výkon práva, chování podle práva, porušení, zneužití či šikanózní výkon práva.

V současné právní vědě se v přístupu ke zkoumání práva objevují 3 základní směry, které spojují právo s dalšími přívlastky:

Směr přirozenoprávní – je vlastně směrem dualistickým – rozlišuje právo dané (vytvořené lidmi – pozitivní) a proti němu staví právo přirozené, které pochází z různých zdrojů dané každému člověku (Bůh, ratio, produkt přírody).

Směr pozitivistický – zajímá se o právo v podobě obsahu právních norem, obsažených v pramenech práva, vytvořených právotvorným subjektem. Nezajímá se o vznik práva ve společnosti, působení práva ve společnosti tak jako směr sociologický. Vymezuje právo jako systém státem stanovených pravidel chování, který má písemnou podobu a je jím sankcionován, jestliže byl porušen. K tomuto pojetí se přiklání i autor této části.

Směr sociologický – zkoumá právo širěji než pozitivisté. Právo je zkoumáno jako společenský jev v širších souvislostech, nejde o „pouhý“ výklad právních norem.

1.1.2 Tvorba práva

Právo je ve společnosti tvořeno lidmi, je produktem kulturního vývoje lidstva. Tvorba vyjadřuje postup jeho utváření (konstituování) jako optimálního regulátora chování ve společnosti.

Jedná se o různé přístupy spočívající jak v představě o tzv. samovolném vytváření (konstituování) práva ve společnosti, tak až po přesně formalizovaný proces vytváření práva zvláštními – právotvornými subjekty, provázený formálními a zejména obsahovými prvky.

V širším slova smyslu vyjadřuje tvorbu, vznik veškerých pramenů práva. Zahrnuje nejen právo zákonné, ale i právo smluvní i soudcovské či právo obyčejové (někdy označované „lidové“). Zahrnuje i tvorbu práva inter partes – tvorbu práva autonomního.

V užším slova smyslu se jedná o tvorbu práva (obvykle představovanou jako proces vzniku zákona) označovanou termíny legislativa, zákonodárství. Je cílevědomou právněpolitickou činností, která je vysoce náročná a odborná. Všechny právotvorné subjekty jsou přesně vymezeny v Ústavě České republiky. Zahrnuje většinou současně prvky kreativní i derogativní (tvorbu, rušení, změnu právních norem).

Tvořit zákonné právo mohou subjekty nadané právotvornou pravomocí, tj. schopností vydávat, měnit, rušit právní normy, (mít pravomoc – tj. postupovat při řešení společenských vztahů právně kvalifikovaným způsobem) při dodržení předem stanoveného postupu.

Jde o linii postupu od zákonodárné iniciativy, projednání a schválení návrhu zákona, podepisování a jeho publikace ve Sbírce zákonů a mezinárod-

ních smluv. Tato schopnost je vymezena funkčně (kdo může, musí právo tvořit), věcně (v jakém rozsahu) i teritoriálně. Jde o parlament ČR.

Legislativa v širším slova smyslu vyjadřuje tvorbu nejen zákonů, ale i podzákonných právních normativních aktů – nařízení vlády, jednotlivých typů vyhlášek. V užším slova smyslu jde o pojem, pod který je řazena tvorba zákonů. Nelze zapomínat i na ratifikaci normativních smluv – tj. vytváření smluvních normativních aktů.

Termín legislativa bývá užíván též jako synonymum pojmu právní řád.

1.1.3 Objektivní a subjektivní právo

Objektivní právo (law) je teorií vymežováno jako souhrn právních norem.

Subjektivní právo (right) je synonymem oprávnění. Vyjadřuje souhrn možností chovat se právem stanoveným způsobem. Objektivní právo určuje meze subjektivního práva.

Souhrn právních norem tvořících objektivní právo má systémový charakter. Je mu tedy vlastní zvláštnost provázející systém a to

- určitá uspořádanost celku
- relativní stabilita
- složení z dílčích, relativně samostatných částí
- části jsou spojeny vazbami.

Aplikováno na objektivní právo znamená, že nejmenší smysluplnou jednotkou tohoto celku je právní norma. Vazby zákonnosti a podzákonnosti, primárnosti a sekundárnosti, původnosti a odvozenosti umožňují uspořádání objektivního práva. Teorie dala tomuto vertikálnímu uspořádání norem podobu pyramidy, na jejím vrcholu je právní norma absolutně nejvyššího stupně právní síly.

Objektivní právo jako specifický normativní systém je typický svými znaky: formou, výlučností (obecností, relativní abstraktností, určitou jedinečností), státním donucením.

Při vymezení pojmu objektivní právo klade teorie důraz na formální stránku.

Forma je pro objektivní právo znakem, který je potvrzením existence práva. Naplněním tohoto znaku je dána možnost odlišit právo a jiné normativní systémy. Existence formy (naplnění tohoto znaku) je nezbytným předpokladem možného užití státního donucení.

Forma je označením nejen vnější jevové stránky, ve které se právo prezentuje, ale také v širším slova smyslu dodržením procedurálního postupu tvorby práva až po výsledný efekt, tak jak je předvídan ústavním zákonodárstvím, subjekty, kteří jsou ústavou stanoveni jako možní právotvůrci.

Výlučnost objektivního práva spočívá v jeho jedinečnosti. Je tedy jedno jediné státně tvořené právo, není dáno na výběr z „více variant“ objektivního práva (v případě ostatních normativních systémů – náboženství, morál-

ka – takto uvažovat můžeme – je více možností). Proto také je, jako jediný normativní systém působící ve společnosti, obecně závazný.

Státní donucení je rysem typickým pouze pro právo. Rozměr přesahuje pouhý význam sankce. Varianty státního donucení a jeho mechanismus je tvořen právem při jeho regulativním působení.

System objektivního práva je dynamický, mění se, není strnulý, neměnný. Je otevřený, je doplňován novými normami a derogací dochází k vyčleňování norem ze systému. Má svůj účel, tímto společenským účelem je regulace společenských vztahů či konstituování právních vztahů, vytváření podmínek pro jejich rozvoj a ochranu.

Objektivní právo jako souhrn norem působí na chování lidí preventivně – nabízí model chtěného chování nebo následně – po porušení povinnosti následuje sankce.

U subjektivního práva je teorií kladen důraz na obsahovou náplň tvořenou:

- možností být nositelem práv a povinností (součástí obsahu spočívající v právní subjektivitě jako základním předpokladu)
- možností realizace oprávnění (právo chovat se, míra možnosti chování)
- možností plnění povinnosti (právo vyžadovat chování od jiného)
- možností užití státního donucení (právo požadovat od státu právo na ochranu svého subjektivního práva a jistota, že se mu takové ochrany dostane).

Subjektivní právo má své zdroje (prameny) v zákoně, ve smlouvě, v úředním rozhodnutí nebo událostech. Teorie připomíná také uznání tzv. automatické normotvorby.

1.1.4 Funkce práva

Právo je celospolečenský regulativní systém. Jeho hlavním společenským účelem je optimální regulace vztahů ve společnosti. Základním úkolem regulace je ochrana lidského života a uspořádání společenských vztahů. Prostřednictvím práva je provedena dělba práce i v rámci státního mechanismu (zákony vymezují kompetence). Státní donucení a mechanismus jeho působí je rovněž vymezeno právními normami (zákonem). Právní normy zakotvují institut právní odpovědnosti. Základní funkcí práva je funkce *regulativní*.

Právo zároveň působí jako významný nástroj řízení a kontroly. Prostřednictvím práva je hodnocena realita. Dosažený efekt (realita společenského dění) je konfrontován s idealitou (prezentovanou chtěným modelem objektivního práva). Prostřednictvím nařízení a sankcí je možné řešit případné odchytky. Protiprávnost je vždy důvodem ke spuštění donucujících mechanismů.

K působení práva patří i funkce *výchovná*.

Právo poskytuje informace v rámci funkce informační. Vymezuje prostor pro jednání. Umožňuje poznávat, hodnotit, rozhodovat se, v případě kolize nutí nést odpovědnost za jednání, které je v rozporu s dikcí objektivního práva.

Platí: „Každý může činit vše, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“ (citace čl. 2, odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Obdobně Ústava čl. 2, odst. 4: „Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“).

Informace, které právo poskytuje, umožňují jednotlivcům sladit potřeby a zájmy se zájmy a potřebami společenskými (právo svým direktivním působením usměrňuje potřeby a zájmy jednotlivce, některé omezuje, jiné preferuje – působí direktivně, restriktivně i protektivně). Právem poskytované informace usnadňují rozhodování, umožňují snazší orientaci v budoucích situacích (určité situace řeší konstantním způsobem – plní funkci facilitační a prediktivní).

Právo funguje jako hodnotící soustava, vše, co se děje, má být *intra legem* nežádoucí je *contra legem*.

1.2 Prameny práva

Potřeba jeho maximálního hlubokého zkoumání a poznání práva, zda je jedním z nejvýznamnějších a optimálních řídicích činitelů každé, zejména moderní společnosti, je předmětem hloubání od „nepaměti.“ Odpovědi na tyto otázky je potřebné začít u jeho zdrojů.

1.2.1 Materiální a formální prameny práva

Pod tímto pojmem se rozumí zdroje, zřídla nebo příčiny poznání objektivního práva. Způsob společenského působení, jejich forma, má svoji *vnější stránku* (zákony, nařízení, vyhlášky aj.) a také *vnitřní stránku* (struktura právních norem, struktura právních předpisů nebo i práva jako takového).

Tento klíčový pojem je zásadně v právní teorii traktovaný ve dvojitým smyslu:

– Materiální prameny

Jestliže chceme nalézt odpovědi na otázku, co způsobuje vznik práva, je příčinou jeho původu a vlastností hovoříme o tzv. **materiálních pramenech** práva.

Pod tímto pojmem bývají chápány velmi rozmanité fenomény – historické události, lidská či boží vůle, duch národa, tradice, geografické podmínky, třídní zájmy.

– Formální prameny

Formální prameny práva reprezentují druhou stranu téže mince – ukazují, jak se objektivní právo jako regulátor společnosti projevuje navenek, v jaké formě a způsobu je v konkrétním čase artikulované.

Forma jako způsob projevu navenek je reprezentována jak svou vnější stránkou, tak i vnitřním uspořádáním práva.